

2006
268030

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»

**АКТУАЛЬНЫЯ ПЫТАННІ
БЕЛАРУСКАЙ ЛІНГВІСТЫКІ**

(да 80-годдзя прафесара М. С. Яўневіча)

Зборнік навуковых артыкулаў

Мінск 2002

Нацыянальная
бібліятэка
Беларусі

СІСТЭМА КЛАСІФІКАЦЫЙ ФУНКЦЫЙ ЭЛІПТЫЧНЫХ КАНСТРУКЦЫЙ У БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Праблема эліпіса з'яўляецца надзвычай важнай і актуальнай. На працягу апошніх дзесяцігоддзяў да яе неаднаразова звярталіся вучоныя, спрабуючы даследаваць гэты моўны феномен. У працах мінулых гадоў, прысвечаных названай праблеме, звычайна пераважаў адзін з аспектаў даследавання з'явы. **Структуралістычныя** лінгвістычныя школы (фармальная, структурная) аналізавалі **граматычную будову эліптычнага сказа**. Вучоныя (Б. І. Фаміных, Э. П. Баярчанка, Н. І. Огнева, А. В. Валякіна, У. Г. Адмоні, І. Р. Ігнатчанка, Я. М. Шыраеў і інш.) даследавалі фармальную арганізацыю сказа. Структура эліптычнага сказа разглядалася як сістэма адносін паміж элементамі моўнай сістэмы, і паколькі ў гэтай сістэме апушчаны структурна неабходны элемент, сказ лічыўся няпоўным. Структурнае апісанне з'яў эліпіса прадугледжвала аналіз рэальнага тэксту, які дазволіў выдзеліць абагульненыя інварыянтныя адзінкі (схемы) і суаднесці іх з канкрэтнымі моўнымі рэалізацыямі на аснове правіл. Падобны аналіз даў магчымасць зрабіць вывад аб непаўнаце эліптычнага сказа і двухсастаўнасці яго мадэлі, што мела вялікае значэнне для далейшай распрацоўкі праблемы.

Прадстаўнікі **семантычнай** сінтаксічнай школы (А. У. Міхееў, І. В. Арнольд, Н. А. Паніна, С. Е. Нікіціна, І. А. Бажок і іншыя) вывучалі сітуацыю, якую абазначае эліптычны сказ. Значэнне аналізуемых сказаў вызначалася праз адносіны плана зместу да плана выражэння. Эліпіс, такім чынам, кваліфікаваўся як спіранне ці замена нулём на паверхневай структуры сказа тых ці іншых элементаў яго глыбіннай структуры. Вучонымі былі распрацаваны логіка-семантычныя адносіны паміж кампанентамі эліптычнага сказа (І. А. Бажок) і на гэтай аснове зроблена грунтоўная класіфікацыя канструкцый паводле семантыкі. А. У. Міхееў за аснову класіфікацыі ўзяў універсальныя моўныя катэгорыі, якія адлюстроўваюць яе найбольш істотныя прыкметы. Такая класіфікацыя, на думку вучонага, можа ахопліваць мовы з рознай тыпалогіяй.

Даследавалі праблему эліпіса і прадстаўнікі **функцыянальнай школы у сінтаксісе**. Аб'ектам вывучэння даследчыкаў (П. А. Леканта, І. А. Папозава, В. П. Шаднёвай, Г. А. Золатавай і інш.) былі заканамернасці функцыянавання адзінак мовы. Вучонымі заўважана, што эліптычныя сказы шырока выкарыстоўваюцца і паспяхова выконваюць свае функцыі (камунікатыўную, стылістычную і інш.). Гэта дало падставу лічыць эліптычны сказ поўным аднасастаўным (Г. А. Золатава). Неабходна адзначыць, што прадстаўнікі функцыянальнай сінтаксічнай школы ўнеслі вялікі ўклад у распрацоўку праблемы. Накіраванасць пераважна на раскрыццё заканамернасцей узаемадзеяння граматычных адзінак, лексікі і кантэксту, сістэмы функцыянавання моўных сродкаў, якія служаць для перадачы сэнсу выказвання, дала магчымасць зрабіць усебаковы і грунтоўны аналіз сінтаксічных з'яў (эліпіса ў прыват-

насці). Дзякуючы гэтаму, сінтаксічная тэарэтычная база ўзялася на якасна новую ступень свайго развіцця.

Як бачна, існуе шэраг розных канцэпцый, якія імкнучыся вырашыць праблему эліпіса, яго лінгвістычную сутнасць, структуру, семантыку, асаблівасці функцыянавання. Відавочна, што выказваюцца розныя, часам палярныя думкі адносна структуры і функцый эліптычнага сказа. Таму аналіз з'явы павінен ахопліваць як граматычную і семантычную структуру эліптычнага сказа, так і асаблівасці яго функцыянавання. Для таго, каб прааналізаваць з'яву падобным чынам, неабходна аб'яднаць усе аспекты праблемы ў сістэму. Такой сістэмай, на наш погляд, будзе аб'яднанне поўных і эліптычных канструкцый у функцыянальна-семантычнае поле. Такія пабудовы дадуць магчымасць лічыць зыходным пунктам даследавання структуру сказа, а цэнтральным — функцыю. Назіранні паказваюць, што менавіта функцыя сказа ўплывае на яго структуру і семантыку.

Эліптычныя канструкцыі з'яўляюцца маўленчымі рэалізацыямі двухсастаўных сказаў. Таму значэнне эліпісаў та дзеяслова будзе знаходзіцца на перыферыі адносна асноўнага. Сукупна ці гадобных значэнняў утварае семантычнае поле, а сукупнасць сінтаксічных адзінак у межах дадзенага значэння — функцыянальна-семантычнае поле. Памятае “поле” прыйшло ў сінтаксіс з лексікалогіі і аб'ядноўвае адзінкі, якія характарызуюцца аднацо значэння, структуры ці функцый. Сінтаксічныя адзінкі з'яўляюцца ўтвараць вялікае мноства розных палёў. Тып поля залежыць ад таго, што пакладзена ў яго аснову: структура, значэнне ці функцыя.

Найбольш пашыранымі ў мастацкай літаратуры з'яўляюцца эліптычныя сказы са значэннем **перамяшчэння**. Мноства камбінацый кампанентаў семантычнай структуры дае магчымасць эліптычнаму сказу набываць як дамінантнае “значэнне перамяшчэння”, якое з'яўляецца стылістычна нейтральным і не мае сэнсавых адценняў, так і перыферыйнае, стылістычна афарбаванае. У творах мастацкай літаратуры такія выпадкі сустракаюцца тады, калі само перамяшчэнне з'яўляецца неактуальным ці сэнсава не выдзяляецца.

Напрыклад сказы *Можна да вас, гаспадар? Трошкі абагрэцца?* (В. Быкаў); *Кладзіце на воз Ціхановіча. І — цераз грэблю* (В. Быкаў); *А вы — к малатарні. У гумно* (І. Мележ); *Хай хто-небудзь спачатку адзін, як бы ў разведку. А насля — другі. Каб не абоім адразу* (В. Быкаў) характарызуюцца агульнай семантыкай перамяшчэння. На дамінантны характар апушчанага дзеяслова [ісці], [ехаць] указвае той факт, што яны маюць шырокія спалучальныя магчымасці з другім і трэцім актантамі, якія абазначаюць прамы і непрамы аб'ект дзеяння ці асобу: *вы, за мной, да вас*; з сіркантамі месца: *к малатарні, у гумно, цераз грэблю*; з першым актантам — утваральнікам дзеяння: *я, вы, мы*. Словаформы, з якімі спалучаецца эліпісаваны дзеяслоў, з'яўляюцца семантычна блізкімі і характарызуюць яго.

Значэнне перамяшчэння, як паказалі назіранні, у падобных сказах можа набываць адценне як запаволенасці, так і хуткасці ў залежнасці ад функцыянальнага прызначэння адзінкі. Сказы *Калі б не вайна гэта, накорпаўся б дзянёк у садзе, сонца на захад — сам дадалу...* (А. Макаёнак); *Можна гэтак жа разам сядзем заўтра ў*

санітарную машыну і — у тыл, прэч ад танкаў, агню і бясконцых трывог (В. Быкаў); Надакучыла ўжо вандраваць. Два-тры дні пастым — і зноў на новае месца. Горы цыган (А. Макаёнак); перадаюць няхуткае, павольнае перамяшчэнне, рэальнае і ірэальнае. Прыведзеныя сказы нагадваюць хутчэй філасофскія разважанні, у якіх згадваецца пра дзеянне, што мае адбыцца. Названае адценне ўтвараецца дзякуючы элементам тэксту — паралелізму структур і лексічным сродкам. Апаздальны стыль таксама спрыяе запаволенасці працэсу. Названае адценне значэння з'яўляецца перыферычным у дачыненні да цэнтральнага. У адрозненне ад дамінанта нага такое значэнне характарызуецца меншай частагой ужывання, нетыповасцю для эліптычных сказаў.

Падобныя сказы могуць абзначыць і хуткае перамяшчэнне ў прасторы:

Так! Васюкоў! — кікнуў мяне камандзір роты. — Забірай немца, параненых і — у санроту. (В. Быкаў); Иван, бяры першы ўзвод — і ўніз! (В. Быкаў); А куды іх нясе, ажно курыць пясок — ды на выстаўку ўсе ў Чырвон гарадок (П. Броўка).

На хуткасць руху ўказваюць наступныя факты:

а) **паралелізм структур**: А куды іх нясе..., ды на выстаўку (Імчаца) ўсе ў Чырвон гарадок;

б) **агульны змест наведвання**: Збірай параненых і (хутка ідзі) у санроту! Значэнне хуткага перамяшчэння знаходзіцца на перыферыі функцыянальна-семантычнага поля. Паміж альтэрнатыўнымі паняццямі (маруднае — хуткае перамяшчэнне) вялікі дыяпазон адначасных значэнняў. Ужываюцца яны ў мастацкім тэксце як жанрава-стыльовыя сродкі.

Значэнне руху эліптычнага сказа з усімі яго адценнямі можна разглядаць як функцыянальна-семантычнае поле, у якое ўваходзяць усе лексемы са значэннем перамяшчэння. Названае значэнне “праяўляецца” ў аналізуемых канструкцыях дзякуючы тэкставым і экстралінгвістычным фактарам лінейна.

Структура функцыянальна-семантычнага поля характарызуецца наяўнасцю цэнтра (дамінанты, ядра) і перыферыі. Ядром функцыянальна-семантычнага поля з'яўляецца моўная адзінка, якая выражае далезную семантычную катэгорыю (рух, працэс) найбольш тыповымі сродкамі. Значыць, ядром функцыянальна-семантычнай катэгорыі перамяшчэння ў прасторы будзе двухсастаўны поўны дзеяслоўны сказ. А ўсе яго мадыфікацыі (у тым ліку і эліптычны) будуць знаходзіцца на перыферыі названага поля. У іх значэнне перамяшчэння выражаецца нетыповымі сродкамі (бездзеяслоўнымі сказам), ды і часта пры дапамозе сродкаў іншых узроўняў мовы, у прыватнасці лексічных. У сказах *Ето груз! Як накаўнешся ў зоду — зразу на дно!* (І. Мележ); *Усё от думаю: Кеб Хадоська була, кеб з Капаляначкаю — полечку ці каарыліцу на касемінацыяць капен!* (І. Мележ); *А кама, дзір смела і рашуча — у зямлінку* (В. Быкаў) значэнне перамяшчэння перадаецца лексічна. Гэта абумоўлена тым, што функцыянальна-семантычнае поле са значэннем дзеяння мае структуру, якая складаецца з двух кампанентаў — *фону* і *спецыфікатара*. *Фон* — гэта элемент поля, які абумоўлівае яго семантычную аснову. У канструкцыі *Убегла ў пакой. Кнігі, сшыткі са стала — на падаконнік. Стол — ад сцяны. На стол —*

чысты пастольнік. (І. Мележ) *фону* з'яўляецца словазлучэнне *кнігі, сшыткі*. Да *фону* дачынаецца спецыфікатар *са* — *стала на падаконнік*, які прадвызначаюць наяўнасць эліпсаванага дзеяслова са значэннем *пакласці*. Такім чынам, эліптычны сказ набывае семантыку ў тэксце. Аналагічным чынам праяўляецца спецыфічная семантыка ў аналагічных сказах.

Семантычны *фон* эліптычнага сказа можа належаць да розных семантычных палёў. Гэта ляжыць у аснове з'явы аманіміі эліптычных варыянтаў поўных сказаў. У такім выпадку функцыю адрознення выконвае спецыфікатар, які ўказвае на значэнне эліпсаванага дзеяслова.

Фон

Хлопчык — за дзверы.

Спецыфікатар

Зачыненныя.

Такім чынам, далезную апаздальную апаздальную можна прадставіць формулай:

Фон + спецыфікатар = значэнне эліпсаванага дзеяслова.

F + S = Sem

Спецыфікатар

І на вуліцу.

У беларускай мове ў аналізуемых канструкцыях у якасці спецыфікатара можа выступаць *парцэлеваная канструкцыя*: *Кінулі са дзве гранаты, мост спалілі — ды назад, са сцянаў. Хто сцяжскай, бродам. Хто ўплаў* (В. Быкаў). Парцэлеваны канчаткова канкрэтызаваюць значэнне эліпсаванага дзеяслова — *варнуліся*. Лексічны спецыфікатар адбывае галоўную ролю ў фарміраванні эліптычнага сказа як функцыянальнай адзінкі мовы. Менавіта ён мае здольнасць канкрэтызаваць пропускі і надаваць ім лексічнае нападненне. Аналіз прыведзеных эліптычных канструкцый як кампанентаў функцыянальна-семантычнага поля дае падставы сцвярджаць, што лексічны спецыфікатар эліптычнага сказа фарміруе дэнатат перамяшчэння ў прасторы, гэта значыць, ён часткова выконвае функцыю паўназначнага дзеяслова. Паміж імі выяўлена агульнасць семантычнай функцыі. Таму лічым правамерным адносіць лексічны спецыфікатар да аднаго са сродкаў фарміравання семантычнага поля перамяшчэння ў эліптычнай мадыфікацыі сказа.

Прааналізаваны вышэй матэрыял дае падставы разглядаць камбінацыю поўны (дзеяслоўны) — эліптычны сказ убеларускай мове як кампаненты функцыянальна-семантычнага поля. Ядром функцыянальна-семантычнага поля з'яўляецца поўнасастаўная канструкцыя, перыферыяй — усе семантычныя і граматычныя мадыфікацыі. Пры такім падыходзе адпадае неабходнасць разглядаць кожную маўленчую мадыфікацыю паасобку. Бо апісаць усе магчымыя тэкставыя варыятыўныя канструкцыі не здолее ні адна граматыка.

Сістэма функцыянальна-семантычнага поля можа быць пакладзена ў аснову функцыянальнага сінтаксіса беларускай мовы. Стварэнне такой працы дало б магчымасць няпоўнасастаўныя і трансфармацыйныя рэалізацыі падаць у сістэме са сваімі інварыянтамі. Безумоўна, выклікае скаладанасць вызначэнне функцыянальна-

нага дыяпазону сінтаксічных мадыфікацый, бо вывучаны яны ў беларускім мовазнаўстве недастаткова. Аднак бяспрэчным з'яўляецца той факт, што першай (тыповай) функцыяй эліптычнага сказа з'яўляецца *лаканізацыя*. Другой функцыяй будзе актуальны падзел паведамлення і ўтварэнне мноства рэматычных дамінант — актыўнальнай, прадметнай, якаснай, статычнай, статычна-дынамічнай і інш. Акрамя таго, эліптычны сказ стварае шэраг яркавых стылістычных эфектаў, якія выконваюць пэўную ролю ў мастацкіх творах.

Сістэма сінтаксічных функцыянальна-семантычных палёў значна спрашчае задачу матэрыялу, дае магчымасць успрымаць няпоўнастаўныя канструкцыі ў сістэме. Больш таго яна дазваляе шырока і паслядоўна прадставіць дыяпазон кожнай сінтаксічнай мадыфікацыі.

1. Божок И. А. Семантическая организация эллиптических предложений // Семантика слова и семантика высказывания: Межвуз. Сб. науч. тр. / Моск. обл. пед. ин-т, Отв. ред. П. А. Лекант. М., 1989. С. 22—32.
2. Боярченко Э. П. Сочетаемость слов и синтаксическая структура неполного предложения // Способы и средства связи языковых единиц в тексте: Сб. науч. тр. / Кур. гос. пед. ин-т, Отв. ред. Э. П. Боярченко. Курск, 1986. С. 12—24.
3. Золотова Г. А. К вопросу о неполных предложениях // Русский язык: Сб. тр. / М-во просвещения РСФСР, Моск. гос. пед. ин-т / Редкол.: Л. Ю. Максимов, Д. Н. Шмелёв, К. И. Мишина. М., 1975. С. 106—118.
4. Сковородников А. П. Эллипсис как стилистическое явление русского языка. Пособие для спецкурса. Красноярск, 1978.
5. Фоминных Б. И. Типы эллиптических предложений в русском языке и их эквиваленты в чешском // Вопр. совр. русского языка и диалектологии: Сб. ст. / Свердлов. гос. пед. ин-т. / Отв. ред. В. Н. Светлова. Тюмень, 1969. С. 99—114.

Н. М. Чалюк (Брэст, БрДУ)

ЗВЫШСКАЗАВАЕ АДЗІНСТВА Ў НАВУКОВЫХ ТЭКСТАХ УЛАДЗІМІРА КАЛЕСНІКА

Сінтаксіс літаратурна-крытыхных і дакументальна-мастацкіх твораў У. А. Калесніка яшчэ чакае таго даследчыка, які здолее суаднесці аб'ёмны інфармацыйны змест і эмацыянальную насычанасць яго паведамленняў з іх сінтаксічнай арганізацыяй. Письмовыя тэксты літаратуразнаўцы — гэта звычайна разгорнутыя навуковыя маналогі са сваёй сістэмай упарадкаванасці, якая найбольш выразна выяўляецца на ўзроўні звышсказавых адзінстваў (ЗСА) і больш буйных семантычна-сінтаксічных адзінак — фрагментаў і раздзелаў.

У навуковых тэкстах У. Калесніка выяўляюцца ЗСА з рознымі відамі міжфразавай сувязі, якая выражаецца ў паслядоўнай або паралельнай структурнай суаднасці паміж членамі сумежных сказаў ці паміж цэлымі сказамі і працягваюцца ў лексічных паўторах, сінанімічнай лексіцы, чаргаванні назоўнікаў і займеннікаў, у тэматычных групах слоў, трывальна-часавых формах дзеясловаў-выказнікаў, у паўтарэнні сінтаксічнай будовы сказаў. Знешнімі сродкамі сувязі выступаюць злучнікі і пабочныя словы.

Назіранні паказваюць, што для спалучэння сказаў у ЗСА пісьменнік карыстаецца пераважна рознымі тыпамі паслядоўнай сувязі як найбольш характэрным і эканомным спосабам аб'яднання выказванняў пры навуковым выкладзе. Складаныя, ускладненыя, развітыя сказы, характэрныя навуковаму стылю ўвогуле, а глыбока аналітычнай манеры У. Калесніка асабліва, надаюць апаваданню аўтара спакойны, няспешны характар, а паслядоўная сувязь сказаў-кампанентаў забяспечвае бесперапынны рух тэмы ўнутры ЗСА і паміж імі. Гэта дазваляе вучонаму перадаваць аб'ёмныя і лагічна закончаныя паведамленні.

Звернемся да нарысаў У. Калесніка пра двух таленавітых беларусаў — пра Р. Шырму (“Сцяжына міфа” і народнага казачніка Рэдкага (“Жыў-быў казачнік Рэдка”). Вось аўтар апавадае пра “чарадзю і гаспадара песеннага царства”. *Рыгор Шырме паіапацвала парадзіцца з элітнымі, багатым здольнікамі і талентамі родзе. Яго дзед Васіль быў слупітым у ваколіцы бондарам, гэта яго мянушка Майстроўіч стала родавым прозвішчам. Хораша спявала дзедава жонка Ганна і яе дачка Алеся. Грэлі душу калыханкі, што спявала на сон Рыгору маці Тадора Іванаўна. Бацька прынёс з маршага войска багата рэкруцкіх, садацкіх і народных песень. З гэтай жывой сямейнай фанатэкі Р. Шырма выбера ўзоры і эталоны меладычна-інтанацыйных узрушэнняў. Пазней, падводзячы вынікі сваёй доўгай і плётнай працы ў беларускім музыкальным мастацтве, ён сказаў: “Вышэй і прыгажэй за народную песню нічога не можа быць! Няма кампазітара больш геніяльнага за народ... Гэтыя словы як поклічы вернасці. Змест прыведзенага адзінства трымаецца на дзвюх тэматычных групах слоў і паслядоўным паўторах. Думка развіваецца ад слова *род*, семантыка якога раскрываецца ў наступных сказах (*дзед, жонка, дачка, маці, бацька*), у якіх захоўваецца суаднасць часавых форм выказнікаў. Другую тэматычную групу ўтвараюць назоўнікі *калыханкі, песні, фанатэка*. Гэтыя групы слоў сэнсавы звязваюцца дзеясловамі *спявала, прынёс, выбера*, спалучэннем *грэлі душу*. Адзінства выразна дзеліцца на дзве часткі. Скажам “*З гэтай жывой сямейнай фанатэкі Р. Шырма выбера ўзоры і эталоны меладычна-інтанацыйных узрушэнняў*”, у якім адбываецца змена часавай формы дзеяслова-выказніка, ужываецца ўказальны займеннік *гэтай* з сінонімам *фанатэка* да членаў папярэдніх сказаў *калыханкі, песень* (што робіць сувязь сказаў усяго адзінства папярэдніх сказаў больш цеснай), апаваданне пераводзіцца ў план каментару да выказанага. Далей сувязь ажыццяўляецца паўторам-заменай *Р. Шырма — ён*; папярэднія сказы — *гэтыя словы*. Заканчваецца прыведзенае адзінства сказам, які далучаецца да папярэдніх злучнікам *і*. У гэтым сказе зменены парадак слоў і зноў мяняецца часавая форма дзеяслова. Злучнік *і* перад апошнім сказам, змена парадку слоў і форм выказнікаў — выразныя сродкі сінтаксічнага афармлення канцоўкі ЗСА, яны сведчаць пра вычарпанасць яго мікратэмы. А спалучэнне займенніка *гэтыя* з назоўнікам *словы* замяняе і абагульнена перадае змест папярэдніх сказаў, што змяшчаюць простую мову.*

Адзінствы з паралельнай сувяззю кампанентаў у згаданых нарысах намнога радзейшыя. Яны з'яўляюцца, калі ў працэсе выкладу ўзнікае патрэба падкрэсліць ш

нае, простае слова. А колькі гора і смутку для яго сэрца ў гэтым слове! Паехала!.. Навіт і не развіталася з ім. А як многа хацеў ён сказаць ёй у гэтыя апошнія дні! Чаму так здарылася! [4, 179]. Дзякуючы актывізацыі сваёй патэнцыяльнай вобразнасці ў гэтай лексеме адчуваецца экспрэсія, звязаная з негатывным кампанентам значэння.

У Я. Коласа вельмі пашыраны абстрактныя назоўнікі, дзе эматыўны змест выражаецца самой лексмай: незадавальненне, непрыемнасць, нясмеласць, шчасце, радасць, пустота. Разам з тым сярод назоўнікаў выдзяляюцца такія словы, дзе эматыўныя кампаненты закладзены ў пераносных значэннях: *Ах, ты мядзведзь цельшыньскі! — крыкнуў радасна Турсевіч* [4, с. 76]. *Ніякаму на свеце палюнічому не здаралася знавіць такую слаўную сарначку, як мне сёння* [4, с. 147]. Перанос у такіх лексемах адбываецца ад прыметы жывёльнага і расліннага свету да чалавека. Аснову значэння падобных слоў складаюць не дэнататывныя семы, а семы азначныя з пярэтыўнай афарбоўкай: *бервяно, яловы пень, хлост, мядзведзь* і з меліратывнай: *сарначка, ластавачка*.

Эмацыянальнасць можа выражацца не толькі лексічным значэннем слова, што мы разгледзелі раней, а і граматычнымі сродкамі, напрыклад, эмацыянальнымі суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі. Прааналізаваўшы такія лексемны, мы выдзелілі наступныя групы:

а) назоўнікі з суфіксамі **-к-, -ік-, -ок-, -ак-, -чык-, -ун-, -ёнак-, -ачк-** і інш.: *чародка, бародка, грэбелька, чарачка, пакоік, панічок, пясочак, каменьчык, красуна, медзвядзёнак, рэчачка, паненачка*;

б) прыметнікі з суфіксамі **-еньк-, -еньк-, -аньк-, -к-**: *шчупленькі, нізенькі, худзенькі, жоўценькі, невялічкая*;

в) прыслоўі: *ціхенька, борздзенька, чысценька*.

Семантыка прыведзеных эматываў дазваляе выдзеліць тэматычныя рады са значэннем ласкавасці, спагадлівасці *медзвядзёнак*, неадабрэння *зверына*, захаплення *красуна*.

Вельмі шырока ў творы эмацыянальнасць выражаецца ўжываннем выклічнагаў. Разгледзім на прыкладзе сказаў: *Фу! Як гэта прыкра і не прыемна! — п думаў Лабановіч* [4, с. 23]. Тут значэнне неадабрэння ствараецца наяўнасцю выклічнагаў лексем прыкра і непрыемна. У сказе: *Эх, і лесу ж у вас многа!* [4, с. 26] выражэння дадатковыя значэнні неадабрэння, захаплення.

Такім чынам, у гэтай рабоце мы прааналізавалі спосабы выражэння эмацыянальнасці ў тэксце, выявілі семантычнае поле эматываў са станаўчым і адмоўнай ацэнкай выказвання, паказалі граматычныя сродкі стварэння эмацыянальнасці.

1. Кожина М. Н. Стилистика русского языка. М., 1983.
2. Маслова В. А. Лингвистический анализ экспрессивности художественного текста. Мн., 1997.
3. Галкина-Федорук Е. М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке // Сб. статей по языкознанию, посвящённых В. В. Виноградову. М., 1958.
4. Колас Я. На росстанях. Мн., 1981.

ЗМЕСТ

Гайрош Н. В., Міхайлаў П. А. Таленавіты даследчык і педагог.....	3
Цясевіч А. М. Спіс друкаваных прац прафесара М. С. Яўневіча за 1956—2001 гг.....	6
Барысенка В. Я. Эпітэты-прыдаткі ў паэтычнай мове Васіля Віткі.....	16
Барысенка Н. А. Устарэлыя асабовыя намінацыі ў гістарычнай прозе Леаніда Дайнекі.....	19
Белакурская Ж. Я. Лінгвістычная спадчына Якуба Коласа як аб'ект вывучэння ў спецкурсе і спецсемінары.....	22
Бурак І. Л. Функцыі злучнікаў у мастацкім тэксце.....	24
Бычак І. П. Антонімы як сродак выразнасці ў публіцыстыцы.....	28
Валасенка А. А. Састаўныя тапонімы як назвы аб'ектаў руднага промыслу на Беларусі.....	30
Варановіч В. Л. Дэрывацыйная структура некаторых нестандартных субстантываў.....	33
Васілеўская А. С. Загалоўкі ў вораў Лукаша Калюгі.....	37
Васюковіч Л. С. З гісторыі станаўлення беларускай метадычнай думкі: 60—80-я гг. XX ст.....	41
Геміч У. М. Словаўтварэнне на базе айконімаў у сучаснай беларускай мове.....	46
Даніловіч М. А. Безэквівалентныя ўласнафразеалагічныя дыялектызмы з аб'ектным значэннем.....	49
Даўбешка Н. П. Наіменні са значэннем месца ў саставе безэквівалентнай лексікі.....	53
Дзерга Т. Л. Актуальныя праблемы вывучэння гукавых і рытміка-інтанацыйных рэсурсаў сучаснай беларускай мовы (фонастылістычны аспект).....	57
Дзядэва А. С. Дзеяслоўныя назвы маўленчай дзейнасці чалавека ў старабеларускім перакладзе "Александрый" пачатку XVII стагоддзя.....	61
Жрава Н. П. Асаблівасці ўжывання касмаганічных лексем (сонца, месяц, зоркі, неба) у малых жанрах фальклору.....	65
Забаштанская А. І. Да праблемы вывучэння нерэгулярных фанетычных з'яў у беларускіх гаворках.....	68
Зіманскі В. Э. Склонавыя формы назоўнікаў у старабеларускай мове ранняга перыяду (на матэрыяле Вісліцкага статута XV ст.).....	71
Гічанкаў В. І. Перспектывнае адгалінаванне лінгвістыкі тэксту (дыскурсыўнага аналізу СМІ).....	73
Казачэнка Т. М. Назвы асоб ткацкага і швейнага рамёстваў у палескіх гаворках энтамалагічнай тэрміналогіі.....	82
Кірдуна А. А. Да пытання аб супастаўляльным даследаванні словаўтваральных гнёзд рускай і беларускай моў (на матэрыяле тэмпаральнай лексікі).....	84
Крук Б. А. Тэкстацэнтрывны падыход у апісанні бяззлучнікавых складаных сказаў.....	88
Лаўрэнаў А. І. Марфалагічнае ўтварэнне прозвішчаў жыхароў Міншчыны.....	92
Лепешаў І. Я. З дыскусійных пытанняў сінтаксісу.....	95
Лобань Н. П. Лексіка з узуальна-актуалізаваным канатацыйным значэннем словаўтварэнні беларускай мовы.....	100
Лукашанец А. А. Да праблемы ацэнкі сучасных працэсаў у лексіцы і слоўварэнні беларускай мовы.....	102
Ляшук В. М. Фальклорная і літаратурная нормы: дынаміка і спецыфіка ўзаемадзеяння.....	106
Ляшук В. М. Фальклорная і літаратурная нормы: дынаміка і спецыфіка ўзаемадзеяння.....	110
Ляшук В. М. Фальклорная і літаратурная нормы: дынаміка і спецыфіка ўзаемадзеяння.....	217

Мазуркевіч Л. М. Аб некаторых усходнепалескіх назвах хвароб.....	113
Малашай Г. М., Арошка Л. І. Характарыстычнае слова ў мастацкім кантэксце Фёдара Янкоўскага.....	114
Мароз С. С. Няўласнапасесіўныя словазлучэнні з атрыбутыўнай функцыяй ў беларускіх мастацкіх тэкстах.....	119
Міхайлаў П. А. Націск дзеепрыметнікаў у беларускай дыялектнай мове.....	123
Мьятнік Т. А. Метадычныя асновы фарміравання вуснай мовы ў школьнікаў.....	125
Пекач А. К. Прыслоўі, суадносныя з формай творнага склону назоўнікаў (на матэрыяле артыкула М. Яўневіча “З лексікі вёскі кліны”).....	128
Петьці Т. В. Адаптыўныя складаназаложныя сказы з даданымі часу.....	130
Пішчулёнак В. М. Да гісторыі ўжывання жаночых уласных асабовых імён.....	133
Прыгодзіч М. Р. П. Шпілеўскі і яго “Заметкі беларуса о беларусском языке”.....	137
Рагаўцоў В. І. Антрапонімы як сродак камічнай характарыстыкі персанажа ў беларускай драматургіі.....	139
Ржавуцкая М. С. Перакладчыцкія трансфармацыі ў структуры складанага сказа.....	143
Русак В. П. Прыпынны класіфікацыі дзеясловаў у сучаснай беларускай мове.....	147
Садоўская А. С. Функцыянальна-стыльевыя разрады фразеалагізмаў са структурай спалучэння слоў.....	151
Саўко У. П. Водгук і рэацыя як жанры школьнага сачынення.....	154
Семянькова Г. К. Сучасныя прозвішчы жыхароў Віцебшчыны, утвораныя ад “колеравых” апелятываў.....	157
Сіплівеня Ж. С. Словаўтваральная сінанімія ад’ектываў, матываваных іншамоўнымі назоўнікамі.....	161
Сцяцко П. У. Пра больш заканамерныя і прыдатныя варыянты лінгвістычных тэрмінаў.....	165
Траханкіна Т. А. Асноўныя аспекты моўнай сітуацыі ў сучасным прамысловым горадзе Беларусі (Наваполацк).....	168
Трыпуціна Т. М. Змена загатоўкаў твораў Янкі Брыля.....	170
Урбан В. В. Аб суадносінах экспрэсіўнасці, эмацыянальнасці і ацэначнасці.....	174
Урбан В. В. Структура катэгорыі ацэнкі.....	178
Фацеева С. І. Словы-сімвалы са значэннем ‘аб’ект’ у беларускай вясельнай паэзіі.....	182
Цясевіч А. М. Працяжнік у паэтычным тэксце.....	184
Чайка Н. У. Сістэма класіфікацыі функцый эліптычных канструкцый у беларускай мове.....	188
Чалюк Н. М. Звышсказавае адзінства ў навуковых тэкстах Уладзіміра Каленіка.....	192
Чахоўскі Г. К. Да пытання аб кагнітыўна-рытарычнай прыродзе палітычнага дыскурса.....	196
Шабовіч М. В. Аказіянальныя нульсуфіксальныя назоўнікі ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гг. XX ст.....	200
Шаўчэнка М. М. Асаблівасці словаўжывання прысвятка <i>куцця</i> ў беларускай мове.....	203
Шур В. В. Прыёмы рэалізацыі канатацыйных значэнняў онімаў у мастацкіх тэкстах Якуба Коласа.....	205
Шышонак К. М. Некаторыя асаблівасці структуры і ўтварэння адна- кампанентавых псеўданімаў беларускіх пісьменнікаў XVI — пачатку XX стагоддзяў.....	210
Шэцка В. А. Семантычнае поле эмацыйных слоў у Якуба Коласа.....	214

АКТУАЛЬНЫЯ ПЫТАННІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІНГВІСТЫКІ (да 80-годдзя прафесара М. С. Яўневіча)

Зборнік навуковых артыкулаў

Зборнік выдаецца без рэдактарскіх направак.
На аўтара і калядзецца адказнасць за змест сваіх публікацый

Камп’ютэрная вёрстка: А. А. Пакала

Падпісана ў друк 14.03.2002. Фармат 60×84 1/16. Папера пісчая.
Гарнітура «Таймс». Друк афсетны. Ум. друк. арк. 13,1. Ул.-выд. арк. 17,4.
Тыраж 100 экз. Заказ 117.

Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»
Ліцэнзія ЛВ № 196 от 04.02.98 г. 220050, г. Мінск, вул. Савецкая, 18

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
Вучэбна-выдавецкі цэнтр
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка
220007, Мінск, вул. Магілёўская, 37

Нацыянальная
бібліятэка
Беларусі